

Kováts Dániel Könyv Palágyi Deák Geyzáról

A felejtés fenyegető homályából hozza elélnk e könyv a sárospataki szellemi múlt egyik érdekes alakját. Magam is szinte csak a véletlennek köszönhetem, hogy az 1950-es, 60-as években találkozhatam Palágyi Deák Geyza nevével, munkásságával. Fia, ifjabb Deák Geyza hosszú éveken át kollégám volt az újhelyi gimnáziumban, s ő – látva történelmi érdeklődésemet – megmutatta apjának az ösjegyekről szóló, saját kezűleg papírra vetett és illusztrált kéziratát. Előzőleg – Zemplénagárd múltjával foglalkozva – Újszászy Kálmán hívta fel figyelmemet adatközléseire. Ugyanis a Biringerrokonság révén (felesége Biringer Margit volt) családi szálak fűzték e bodrogközi községhez, jól ismerte a falu jellegzetes alakjait, s Magyar lim-lom című kis könyvében (Sárospatak, 1928) több agárdi anekdotát közölt. Kézírtos folklórgyűjtéseiben számos onnan való népdalt, balladát lejegyzett, amelyek a pataki tudományos gyűjtemények, valamint a Néprajzi Múzeum adattárában megtalálhatók. Örömmel vettem tehát a hírt, hogy Pocsainé Eperjesi Eszter a rendszeresség igényével kezdett foglalkozni a szinte teljesen elfeledett életművel. Szerző és téma kitűnő egymásra találásaként értékelhető ez a vállalkozás, hiszen mind

az egyetemes muzeológia, mind a pataki hagyomány szempontjából figyelemre méltó értékmentésről van szó. És most már itt van a monografikus feldolgozás ízléses, vonzó kötetben, az Acta Patakina című sorozat ötödik számaként.

A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek ez a kiadványsorozata Dienes Dénes szerkesztői irányítása mellett rövid idő alatt kivívta a tudományosság elismerését. A sorozat darabjainak közös vonása, hogy ráirányítják a figyelmet a tudományos gyűjtemények többé-kevésbé "rejtett" kincseire, és közvetlen segítségére vannak a kutatóknak. Az új kötet némiképp azonban eltér a sorozat előző darabjaitól, hiszen a pataki kollégium egyetlen tanáráról szól.

Palágyi Deák Geyza (1871–1931) nem tartozott a Kollégium meghatározó szellemi vezéralakjai közé, mégis karakterisztikus tanártípusa az intézménynek. Mindössze hatvan év adatott meg neki, hogy sokoldalú tehetségének jeleit megalkossa, az utókorra hagyja. Ez az utókor nem volt túlságosan hálás vele szemben, s bár számon tartották a kollégium alkotó tanárainak sorában, munkásságának monografikus igényű feltárására és bemutatására csak hetven évvel halála után, most került sor. Vajon épp sokoldalúsá-

ga az oka, hogy az utókor nem becsülte érdeme szerint? Vagy a tanárok őt követő nemzedékének frissebb programja vetett reá árnyékot? Mindkét feltételezés igaz lehet, pedig valójában összekötő kapocs volt a kollégium két tehetséges nemzedéke között.

Szabó Lajos önéletrajzában a tanítvány szemével mutatta be a gimnázium rajztanárát: "Nagy álmodó volt, szépségek szerelmese, sok szépnek megalkotója. Minden alkotásai között, legszebb volt a leánya, Ica, akibe szerelmes volt az iskola diákjainak nagy része." Négy fiú mellett az egyetlen leánygyermeknek jutott a feladat, hogy folytassa az apai örökséget. Hat évvel apja halála után, miután a teológiát elvégezte, 1937-ben lett a nála tizenegy évvel idősebb Újszászy Kálmán felesége, később pedig a kollégium múzeumának gondos őrzője. P. Deák Geyza abban az évben halt meg, amelyben a kollégium 400 éves jubileumát ünnepelték, s amelyben későbbi veje a teológia filozófia-pedagógia tanszékére került. Ezt az esztendőt a pataki kollégium megújulásának kezdeteként kell becsülnünk. Ez a megújulás azonban aligha járt volna gyors sikerrel P. Deák Geyzának és nemzedékének feladatvállalása nélkül.

Pocsainé Eperjesi Eszter munkájának kettős értékét emelem ki. Az egyik az, hogy beállítja hősét a kollégiumbeli történések folyamatába, a másik pedig, hogy érzékeltetni tudja azt a sokágúságot, ami P. Deák Geyza munkáját jellemezte. A gondos kutatásokon alapuló

monográfia az előzmények bemutatása során szól a népi műveltség iránti érdeklődés kialakulásáról. Megállapítja, hogy a peregrináció a 18. sz. vége felé elhozta Patakra Herdernek a híretét, a népdalgyűjtés programját. Patakon is ismerhették Révai Miklós felhívását, aki angol, francia, olasz, német példákra hivatkozva ösztönzött népköltészeti gyűjtésre. A 18. századi pataki kéziratos daloskönyvek jelzik a termékeny befogadást, s Erdélyi János népköltési gyűjtése ugyancsak pataki örökségnek mondható.

P. Deák Geyza, aki 1902-ben került Patakra, fogékony volt a népelet szellemi és tárgyi alkotásainak értékelésére. A róla szóló kötetből a magánélet, az emberi oldal felől is megalapozott képet kapunk, amikor a szerző az Ugocsából származó nemes Deák famíliát bemutatja. Megismerjük az apát, Deák Lőrincet (Málca, 1823. – Csap, 1899.), aki Patakon is tanult, s aki Kazinczy Lajos futárja volt a szabadságharcban. (Zárójelben jegyzem meg, hogy nem ez az egyetlen kapcsolat a Kazinczy családdal, hiszen Deák Lőrinc első felesége, a széphalmi mester unokája, Kazinczy Thália leánya, Varga Szerén volt.) Az anyai nagyanya, Kertész Mária rajzbéli tehetségéről tudunk, tőle örökölhette művészi képességeit az unoka.

Deák Geyza Palágyon született 1871. április 7-én (innen való a fölvevő megkülönböztető előnév), de a fővárosban tanult. (Abban a gimnáziumban érettségizett, amelyben később, 1921-ben leen-

dő veje is végzett, a Markó utcai főgimnáziumban). Ezután a katonaevek következtek, majd karikaturista lett fővárosi lapoknál, s 1899-ben rajztanári oklevelet szerzett. Ősztől a pápai kollégiumban kezdte meg tanári pályáját. A város neveltje volt tehát, de sohasem feledte szülőföldjét, amelynek irodalmi emléket is

állított "Szomotor" című, 1900-ban Pápán megjelent művében. A Bodroghözsőrlől kevesen szóltak olyan szépen, mint ő. A Szomotor helynevet Árpád népének "szomotorú tor"-ából vezette le, s bár ezt az etimológiát a tudomány nem fogadta el (Kiss Lajos véleménye szerint a község-név pusztja személynévből keletkezett),

az alkotás méltó a figyelemre. Rajztanárként az volt a felfogása, és ezt egyik tanulmányában meg is fogalmazta, hogy nemzeti tartalommal kell rajzainkat megtölteni, s ezt a tartalmat a nép művészetének tanulmányozása útján közelíthetjük meg (Magyarság és rajzolás, Bp. 1911.). Herman Ottó, Hunfalvy Pál, Szendrei János, Vámbéry Ármin irányát követte.

A monográfia szerzője kellő súllyal és terjedelemben foglalkozik Deák Geyzával mint a hazai néprajzi gyűjtőmozgalom egyik úttörőjével. A Finnországban 1907-ben alakult Foklore Fellows nevű társulás fordult újra tudatosan a népköltészet felé, s a magyar néprajztudomány Sebestyén Gyula irányításával 1911-ben csatlakozott ehhez a programhoz. Országos mozgalom indult, vidéki gyűjtőszövetségek szerveződtek. Abban is volt némi szerepe Deák Geyzának, hogy a magyar Folklore Fellows első vándorgyűlését Patakon tartották 1912 tavaszán. Ott volt a szervezők, az előadók között rajta kívül Harsányi István, Gulyás József és Novák Sándor is. P. Deák Geyza. előadásának címe: "Ősjegyek a magyar nép díszítőművészetében". E kitűnő szakembereknek köszönhető, hogy megalakult a pataki ifjúsági gyűjtőszövetség.

P. Deák Geyza kapcsolatban állt a kor legtekintélyesebb néprajzosaival, Bátky Zsigmonddal, Györffy Istvánnal, Madarassy Lászlóval. Néprajzi festészete külön nyomatékokot adott munkásságának, rajzai sajátos értéket képviselnek. A róla

szóló kötet nagy értéke a gazdag (részben színes) illusztrációs anyag. A címlapon közölt, "Falusi lány hazatérése" című életkép igen jellemző az alkotó témaválasztására és ábrázolásmódjára. Deák Geyza gyűjtése "Magyar népköltési gyűjtemény Tiszahát, Bodrogház és Erdőköz" címmel 192 lap terjedelemben maradt ránk, s a benne közölt balladák, dalok, mesék, játékok, találós mesék, babonák letűnt idők népi kultúráját mentették meg az utókornak. De a pataki Adattárban is vannak gyűjtései a jeles napokról, itt is vannak általa lejegyzett balladák, dalok, s ránk maradt néprajzi leírása a Tiszahát halászatáról, népi építkezéséről. Tárgyi gyűjtését a kollégium múzeumában őrzik, s monográfusa ezeket képben és leírásban bemutatja, hiteles jegyzékét adja munkásságának.

A Sárospataki Néphagyománykutató Szövetség, amelyben Deák Geyza is feladatokat vállalt, folytatása volt Erdélyi János gyűjtőmunkájának, egyúttal előzménye lett a faluszeminárium tevékenységének. Így nyújtanak egymásnak kezdet Patakon szellemi elődeink!

2001. június 24-én volt Deák Geyza halálának 70. évfordulója. A most ismertett kötet szép összegezés egy pályáról s egyben zászlóhajtás az alkotó ember előtt. Amikor méltatjuk e monográfia megszületését, ki kell nyilvánítanunk, hogy P. Deák Geyza életművét folytatandó pataki örökségnek tekintjük.

(Pocsainé Eperjesi Eszter: *Palágyi Deák Geyza, Sárospatak, 2001.*)